

Edice Romana Jakobsona s otazníky

Ivo Pospíšil (Brno)

Jindřich Toman (ed.): *Angažovaná čítanka Romana Jakobsona. Články, recenze, polemiky 1920–1945 a Moudrost starých Čechů*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2017. 298 s. ISBN 978-80-246-3673-3.

Památce Ladislava Matějky věnoval užitečnou edici publicistických prací Romana Jakobsona Jindřich Toman. Užitečnou v tom smyslu, že každé takové vydání je cenné, neboť pomáhá zpřesnit a koncentrovat odkaz lingvisty a literárního vědce, fonologa, versologa, historika, kulturologa a kulturního a politického činitele. Prvním otazníkem je sám název, zejména kulaté slovíčko „angažovaný“. To je třeba precizovat a historicky konkretizovat, tedy angažovaný pro co a jak. O to se Toman již výběrem textů pokusil, ale podle mého soudu stále jen málo výrazně. Ale i to nutno ocenit ve vztahu k tomu, jak jednostranně a schematicky, mlhavě se Jakobson z tohoto aspektu u nás dříve vykládal. Je sice pravda, že publikované texty jsou většinou známy, ale je třeba je někdy složitě dohledávat v různých periodikách či dokonce novinách a časopisech a některé jsou tu v takové edici publikovány poprvé.

Editor svou knihu rozdělil do několika oddílů. Nejrozsáhlejší se nazývá Články, recenze, polemiky 1920–1945 a má pododdíly, a to Avantgarda a veřejnost, Nová věda, Emancipace Východu, Konstrukce cyrilometodějství, Pohledy z Ameriky. Jako postskriptum následuje Přípitek české zemi z konstantinovského symposia v Praze (1969) a nakonec nejrozsáhlejší svazek Moudrost starých Čechů, fakticky v stereotypním vydání. Doslov se jmenuje Lingvistova cesta na veřejnost a jako pendant je tu nepřilíš podané anglické resumé.

Cenné je v Tomanově doslovu právě to, že přece jen poněkud otvírá dvířka k Jakobsonovu ideovému vývoji a k proměnám jeho ideologických a politických názorů, zejména v období první Československé republiky. Zde se v českém prostředí

stále retušuje zejména ideová a politická pozice Romana Jakobsona, ovšem také v souvislosti se záměrným znejasňováním ideologického postavení a objektivní společenské pozice avantgardy, Pražského lingvistického kroužku apod., pokud to lze vůbec přesněji zobecnit, neboť jednotlivé osobnosti se přirozeně lišily. A to, co dříve bylo samozřejmé, tedy schopnost porozumění dobovému kontextu, jeho sémantice, znakům, symbolům a mýtům – to vše je dnes už problémem. Východiskem je návrat ad fontes. Retušování má svůj vývoj zasahující i do československého poválečného vývoje i konkrétně do let 1968–69 – obvykle se prezentují podle dobového diktátu. Oblíbenou metodou je právě „vyřezávání“ z konkrétního dobového rámce. K tomu se ostatně sám Jakobson vrací v uvedeném přípitku z roku 1969, kde říká, že přišel do Prahy jako vyslanec „čisté revoluce“, vyjádření snad upřímné, ale vyvolávající další otázky. K Jakobsonově osobnosti a jeho vývoji se nyní vracejí další badatelé, například Roman Mnich a Oksana Blašková¹, ale novější literatura je

1 BLASHKIV, Oxana – MNICH, Roman: *Dmitrij Čiževskij versus Roman Jakobson*. Redakcja tomu: Roman Bobryk. Opuscula Slavica Sedlcensia, tom VI, Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, Wydział Humanistyczny, Instytut Neofilologii i Badań Interdyscyplinarnych, Instytut Kultury Regionalnej i Badań Literackich im. Franciszka Karpińskiego. Siedlce, 2016. Viz naši recenzi: *Důkladná revize, srovnání a rehabilitace jako záloha pro budoucnost*. Novaja rusistika 10, 2017, č. 1, s. 98–103. Viz také monografii spoluautorky o D. Čiževském: BLAŠKIV, Oxana: *Česka i slovačka kultura v žití ta naukovej spadščyni Dmytra Čiževskoho*. Litteraria Sedlcensia, tom VI Siedlce, 2010. Práce historiků někdy pomíjejí odborné filologické souvislosti Jakobsonovy tvorby, bez nichž nelze pochopit nic podstatného, viz např. jinak zajímavou stať, na niž mě upozornil G. Maiello: KONEČNÝ, K. – POLLEY, I.: *Roman Jakobson and Czechoslovakia in the Context of Czechoslovak-Soviet Relations 1920–1969*.

editorovi buď nedostupná, nebo je pod jeho rozlišovací schopnost – a to je někdy opravdu škoda.

Na počátku stojí článek o vědě a novinách: zde Jakobson dosvědčuje, že pochopil již tehdy úlohu médií v propagaci výsledků vědecké práce. Že byl přívržencem bolševické revoluce a sovětského režimu svědčí již jeho článek z roku 1919 o tzv. umělecké propagandě i jeho rozhovory, když už byl v Praze, a jeho tehdejší malá citlivost k českému prostředí právě ve dvacátých letech 20. století, jak jsme ji prezentovali na textech proslulých vot separata k jeho kontroverzní brněnské habilitaci.²

Z oddílu Avantgarda a veřejnost asi nejvíce zaujme neznámější článek o básnickém umprumáctví a živnostnictví, snad i odpověď na anketu Bloku z roku 1938: ukazují Jakobsona jako politicky zcela vyhraněnou osobnost. Také oddíl Nová věda je dobrou přílohou jeho vědeckých prací vznikajících v Československu, i když ani tu Jakobson, ještě v době své brněnské habilita-

tace podle zjištění klasického filologa Františka Novotného sovětský státní příslušník, nepouští ze zřetele tezi o možné spolupráci SSSR a tzv. Západu, zejména ve vědecké oblasti (publikováno v čas. Země sovětů). Bylo to ostatně v roce podepsání československo-sovětské spojenecké smlouvy (1935), na dohled stalinské ústavy, považované na Západě mezi intelektuály za nejdemokratičtější na světě.

Jeho mediivistické zájmy shrnuje oddíl o emancipaci Východu a z faktografického hlediska je nejzajímavější partie z jeho amerických textů, včetně skandální recenze románu Egona Hostovského Sedmkrát v hlavní úloze. To jako by dokládalo lidskou a společenskou strategii a taktiku obou autorů v emigraci: oba mají talent být úspěšní a činit tak, aby tedy šli s mainstreamem; Hostovský by to jistě dokázal, ale programově odmítal, Jakobson nikoli. Roman Mnich a jeho spoluautorka Oxana Blaškin charakterizují ve své nejnovější knize (viz pozn. 1) Jakobsona – na rozdíl od smolaře, těžce se probíjejícího Dmytra Čyževského – jako muže šťastného osudu; tomu je však třeba umět vyjít vstříc a Jakobson i svou spoluprací s tiskem a schopností utilitárního hodnotového posunu tento postoj dosvědčuje. Alespoň počátkům složitosti jeho situace a motivace se autor sám věnuje již ve své studii z roku 1996.³

K pracím, jež spekulují o jeho politickém postoji a jeho pozici vůči SSSR a USA, netřeba nic podstatného dodávat, protože to není vzhledem k významu Jakobsonova vědeckého a publicistického díla důležité. Do Československa se již od roku 1969 nevrátil. V roce 1968 se v Praze zúčastnil VI. mezinárodního sjezdu slavistů a byly mu uděleny čestné doktoráty Univerzity Karlovy a Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Brně, dříve i nyní Masarykovy univerzity; video s jeho inauguračním projevem je dostupné na internetu,⁴ bohužel informace uvedená v archivu

In: Modern Greek Studies Yearbook. A Publication of Mediterranean, Slavic and Eastern Orthodox Studies. Minneapolis, University of Minnesota, vol. 30/31, 2014/2015, s. 145–170. Někdy se objevuje objevené a vytváří se bludný kruh.

- 2 Voty separaty se zevrubně zabýval Miloš Zelenka ve studii *Několik poznámek k Jakobsonově habilitaci na Masarykově univerzitě v letech 1932–1933*. Slavica 61, 1992, s. 74–81. Viz také jeho spoluautorství snad nejlepší studie o Romanu Jakobsonovi, která kdy u nás a možná vůbec vznikla (spolu s Tomášem Hermannem) v jeho a Hermannově invenční edici *Moudrost starých Čechů. Komentovaná edice s navazující exilovou polemikou*. Eds. Tomáš Hermann – Miloš Zelenka. Praha: Ústav pro soudobné dějiny AV ČR – Pavel Mervart, 2015. Viz také naši interpretaci *Razance a citlivost: K fenoménu Střední Evropy v meziválečném období (tři vybraná vota separata k brněnské habilitaci Romana Jakobsona)*. In: Slovensko-české vztahy a súvislosti. Zborník referátov a koreferátov z medzinárodnej vedeckej konferencie Slovensko-české vztahy a súvislosti, ktorá sa uskutočnila 26.–27. 10. 2000 v Bratislave. Organizátor konferencie: Katedra slovanských filológií FIFUK v Bratislave v spolupráci s Ústavom slavistiky FFMU v Brne, Slovenská rada Združenia slovanskej vzájomnosti v spolupráci s Českou koordinačnou radou Spoločnosti priateľov s národnými východu. Bratislava, 2000, s. 49–60; něm. verze *Rasanz und Feingefühl: Zum Phänomen Mitteleuropa in der Zwischenkriegszeit*. In: Litteraria Humanitas XI. Crossroads of Cultures: Central Europe, Kreuzwege der Kulturen: Mitteleuropa, Křížovatky kultury: Střední Evropa, Perekrestki kul'tury: Srednjaja Jevropa. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav slavistiky, 2002, editor: Ivo Pospíšil.

3 TOMAN, Jindřich: „Balancovat v nepředstavitelných situacích“: poznámky k českým létům Romana Jakobsona. Slovo a slovesnost 57, 1996, s. 226–240.

4 <http://www.ceskatelevize.cz/zpravodajstvi-brno/extra/192007-exkluzivni-video-nevitan-yvitan-y-svetovy-lingvista-roman-jakobson-v-brne>. Právě v tomto inau-

ČT v Brně je nepravdivá, neboť předpokládá, že Jakobson odešel ze SSSR nedobrovolně jako politický emigrant: „[...] do někdejšího Československa a později i do Brna přišel vlastně trochu z donucení v roce 1920. Utíkal ze Sovětského svazu, kde jeho názory té době nekonvenovaly. Právě v malé středoevropské zemi však podle svých slov prožil jedno z nejkrásnějších období svého života.“ Do SSSR jezdil před rokem 1968 poměrně často, poté jen jednou; podle údajů z otevřených zdrojů byl v SSSR na pozvání Akademie věd SSSR v roce 1956 (17.–25. 5.) na zasedání Mezinárodního komitétu slavistů, jenž připravoval IV. mezinárodní sjezd; sjezdu se pak v Moskvě zúčastnil ve dnech 1.–10. 9. 1958; na zasedání MKS byl opět v roce 1962; 3.–10. 8. 1964 byl v Moskvě na VII. mezinárodním kongresu etnologických a antropologických věd, 4. 8. – 8. 9. 1966 byl v SSSR nejdelší, a to v Moskvě na mezinárodním kongresu psychologie, v Leningradě na semináři o tvorbě a recepci řeči, na Letní škole sémiotiky v Tartu, zúčastnil se oslav 800. jubilea Šoty Rustaveliho v Tbilisi a přednášel v moskevských institutech slavistiky, ruského jazyka a národů Asie a byl zde ještě ve dnech 17.–24. 8. 1967; po roce 1968 jen jednou, a to 29. 9. – 4. 10. 1979 v Tbilisi.

Když se v roce 1993 pořádala v Brně mezinárodní konference věnovaná jeho osobnosti, navštívil jsem tehdy (1993) velvyslanectví USA v Praze, abych jeho představitele pozval. Od kulturní ataše jsem se dověděl, že Jakobson prý vůbec nebyl občanem USA – nicméně velvyslanectví poslalo účastníkům konference pozdravný dopis. Takže řada okolností života a díla velkého ruského filologa s přesahem k jiným vědám a s obrovským vědeckým potenciálem a rozpětím zůstává dodnes ne zcela vyjasněna.

guračním proslou se zmínil o knížce, kterou mu na rozloučenou na jaře roku 1939 vydali jeho studenti (*Pozdrav a děkuvzdání*, Brno 15. 3. 1939). Ten den měl Roman Jakobson držet k studentům poslední přednášku na Masarykově univerzitě, ale ta se v důsledku německé okupace nekonala. Jak však Jakobson v inauguračním projevu uvedl, stala se podkladem jeho americké knihy *Moudrost starých Čechů*. Zdá se tedy, že Jakobson měl k této knize i jejímú názorovému vyznění – nehledě na polemickou odezvu – zvláštní vztah, což by nepřímou potvrzovalo dominantní ideu studie Hermannovy a Zelenkovy ve výše uvedené nové, komentované edici.

Ať již se editor dopouštěl místy nepřesností a ty můžeme různě hodnotit a přikládat jim tu větší tu menší váhu, nutno ocenit jeho výběr textů, to, že se nebál narušit obvyklé české retušování Jakobsonova názorového vývoje, že se snažil vše vidět v souvislostech a historicky, méně již jeho znalost novější odborné literatury; kromě textů, jež sám uvádí, a těch, které jsme mimovolně uvedli, se Jakobsonem zabývala řada badatelů – chybějí i některé edice⁵, např. ta, kterou uspořádala Alena Morávková a kde se uvádí i přípitek z roku 1969⁶. Nejpřímější je zařazení edice *Moudrost starých Čechů* už proto, že je v podstatě stereotypní⁷: o Jakobsonově postoji k jejímu novému vydání v pozdější době víme, že byl ambivalentní, jak dokládá informace Iva Osolsobě publikovaná v brněnském sborníku k Jakobsonovu výročí.⁸ Poněkud stranou zůstalo Brno se svou Masarykovou univerzitou, jež Jakobsonovi zajistila zaměstnání a vědeckou kariéru – nehledě na argumentovaný odpor ze strany filologických tradicionalistů. Novou edici Jakobsonových textů lze tedy ocenit v zásadě kladně, ale s otazníky.

5 Viz naši recenzi na: JAKOBSON, Roman: *Formalistická škola a dnešní literární věda ruská*. Brno, 1935. Editor Tomáš Glanc. Praha: Academia, 2005. 321 s. In: *Stil* 4, Beograd, 2005, s. 403–405.

6 JAKOBSON, Roman: *Z korespondence*. Sestavila Alena Morávková. Praha – Litomyšl: Paseka, 1997; viz naši recenzi: *Živý odkaz*. *Slavica litteraria* X 2, 1999, s. 89–90.

7 Nová, již výše zmíněná, skvěle komentovaná edice s rozsáhlou monografickou studií o R. Jakobsonovi je sice Tomanovi známa, ale nekonfrontuje se s ní; viz: JAKOBSON, Roman: *Moudrost starých Čechů. Komentovaná edice s navazující exilovou polemikou*. Eds. Tomáš Hermann – Miloš Zelenka. Praha – Červený Kostelec: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR – Pavel Mervart, 2015. Viz naši recenzi: *Dílo překvapivě aktuální, zradčící dějiny, dobu i osobnost: idea národa, nebo demytizující realistické prázdno?* In: *Kontexty literární vědy V*. Eds: Ivo Pospíšil – Miloš Zelenka. Brno: Literárněvědná společnost při AV ČR, Tribun EU, 2015, s. 143–148.

8 *Litteraria Humanitas IV, Roman Jakobson*. Odpovědný redaktor Miroslav Mikulášek, výkonní redaktoři Danuše Kšicová a Ivo Pospíšil. Brno: Masarykova univerzita, 1996.

prof. PhDr. Ivo Pospíšil, DrSc.

Ústav slavistiky

Filozofická fakulta, Masarykova univerzita

Arna Nováka 1, 602 00 Brno, Česká republika

ivo.pospisil@phil.muni.cz
